

МОВОЗНАВСТВО. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 37.016:[81'25:629.7](045)

БІЛОУС Наталя

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕРЕКЛАДАЧА АВІАЦІЙНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті обґрунтовано та визначено структуру професійної компетентності щодо формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього перекладача авіаційної галузі. Структура професійно-комунікативної компетенції перекладача в авіаційній галузі може бути представлена гнучкою комбінацією мовних, міжкультурних, міжособистісних та технологічних компетенцій. Приділена увага роботі з визначення дефініцій ключових з означеної проблеми понять: «компетентнісний підхід», «професійна компетентність», «професійна компетентність перекладача», «лінгвістична компетенція».

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна компетентність, перекладач авіаційної галузі, перекладач авіаційної галузі, професійно-комунікативна компетентність, лінгвістична компетенція.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть в Україні активно в системі вищої професійної освіти використовується компетентнісний підхід, який зумовлює принципові зміни в спрямованості освітньої діяльності, трансформації в організаційній моделі, методичному забезпеченні навчання студентів. Водночас його використання дозволяє спрогнозувати результати освітньої діяльності. Компетентнісна парадигма впроваджується і в професійну підготовку майбутніх перекладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльності з формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх. Для організації продуктивної експериментальної навчальної перекладачів авіаційної галузі необхідно було визначити структуру цього феномена. Її компонентами, на нашу думку, мали стати складові, які характеризували б цю компетентність як на рівні підготовки універсального перекладача, а також перекладача, готового до діяльності у сфері цивільної авіації.

Звернемось до досвіду структурування фахової компетентності перекладача вченими, які досліджували дотичні до нашої дослідження проблеми. О.В. Попова (2017) фахову компетентність перекладача називає «перекладацькою». Дослідниця вважає, що результатом набуття компетентності є засвоєння освітніх, предметних і професійних (концептуально-фахових) компетенцій. У складі перекладацької

компетентності вона виокремлює мовну, лінгвосоціокультурну, комунікативно-мовленнєву, перекладацько-дискурсивну, специфічно-технологічну компетенції.

З.Ф. Підручна (2008) розглядає так, що мовна компетенція інтерпретується як інтегрований комплекс різнорівневих мовних знань-норм, умінь їхнього функціонального використання в усних і писемних комунікативних актах із застосуванням адекватних стратегій і тактик мовної поведінки та здатностей мовця коректно розуміти інформацію, що передається йому вербальними засобами.

Для виокремлення компонентів досліджуваного нами феномена важливими є зокрема висновки Е.Ф. Зеєра (1998) про те, що компетентність передбачає не стільки наявність значного обсягу знань і досвіду, скільки «вміння їх актуалізувати в потрібний момент і використовувати в процесі реалізації своїх професійних функцій» (с. 94-95). У зв'язку з цим професійна компетенція трактується вченим як загальна здатність людини мобілізувати в ситуації конкретної дійсності отримані знання, вміння та узагальнювати способи виконання дій (Зеєр, 2000). Таким чином, професійна компетенція виступає як засіб формування професійної компетентності фахівця.

Для нас важливими є також певні наукові положення Н.В. Комісарової (2003) про особливості професійної діяльності перекладача.

На думку вченої, перекладацька діяльність має комунікативний характер, і є підстави розглядати її як особливий вид мовної діяльності, спрямованої на реалізацію завдань міжмовної комунікації. У процесі професійної комунікації перекладач виконує когнітивно-інформаційну, проектувальну, організаційну, посередницьку, гностичну, креативну функції.

Для нашого дослідження важливими є узагальнення В.В. Сафонової (1991, 1996) та І.І. Халєєвої (1999) про використання понять «професійна компетентність» і «комунікативна компетентність» перекладача як тотожних. На їхню думку, професійна (комунікативна) компетентність зазначеного фахівця розкривається з позиції культурологічного підходу. Розглядаючи перекладача як суб'єкта культури, автори включають в структуру досліджуваного явища соціокультурний компонент, який визначається лінгвокраїнознавчою, соціолінгвістичною, загальнокультурною компетенціями.

В.М. Комісаровим (2002) професійна компетентність перекладача також розглядається як комунікативна компетентність. Однак учений пропонує дещо інший склад її структури через опис таких компетенцій, як мовна, текстоутворювальна, технічна, комунікативна і ряд особистісних характеристик, необхідних перекладачеві для успішного виконання своїх професійних функцій. Р.К. Міньяр-Белоручев (1996) до професійної компетентності перекладача включає мовну, мовленнєву компетенції; володіння навичками перекладу, ораторської мови і літературний талант.

Мета статті: обґрунтувати проблему визначення структури професійно – комунікативної компетентності *майбутнього перекладача авіаційної галузі та* важливість компетентнісного підходу для формування професійно-комунікативної особистості майбутнього перекладача авіаційної галузі.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що сформована комунікативна компетентність є професійно важливою для представників різних фахових напрямів, коли об'єктом діяльності є людина. Однак, як зауважує Н.В. Комісарова (2002), цілком очевидно, що для здійснення продуктивного фахового спілкування майбутній перекладач повинен мати особливу професійно-комунікативну компетентність. Ця компетентність не співвідноситься з комунікативною компетентністю звичайної «неперекладацької» особистості. Вона може бути властива особливій «мовній особистості», що вивчає мову для

професійного використання, тобто для задоволення суспільної потреби в спілкуванні. Автор вважає, що професійна комунікація перекладача виступає в єдності трьох компонентів: міжмовного, міжкультурного та міжособистісного. Перекладацьку комунікацію автор, услід за Р.К. Міньяр-Белоручевим, розглядає як складний вид мовленнєвої взаємодії, що подвоює компоненти комунікації, метою якої є передавання повідомлень у тих випадках, коли коди, якими користуються джерело та отримувач, не збігаються (Комісаров, 2002). Учена виокремила в структурі професійно-комунікативної компетентності перекладача три компоненти: лінгвістичний, соціокультурний і соціально-психологічний. Під професійною компетентністю перекладача вона, як і В.Н. Комісаров, Л.К. Латишев, Ю. Хольц-Мянт'ярі та ін. вчені, розуміє комунікативну компетентність, яка являє собою володіння гнучким, динамічним, своєчасно корегованим відповідно до мінливих умов та професійних завдань комплексом компетенцій, що забезпечують високу ефективність професійної діяльності (Комісарова, 2003). У загальному вигляді вона виражається в здатності результативно застосовувати наявний досвід здійснення комунікативної діяльності, що становить основу професійної діяльності перекладача, і формується за всіма основними напрямками підготовки майбутніх фахівців.

Для нашого дослідження особливо значущим є документ, прийнятий ЕМТ expert group 2009 року на конференції у Брюсселі. Ним чітко визначено структуру професійної компетентності перекладачів, які оволодівають освітнім ступенем магістра. Експертною міжнародною групою з 6 фахівців із перекладу були створені довідкові рамки для компетенцій, які застосовуються до мовних професій або для перекладу за широким семантичним чи професійним розмаїттям, включаючи різні способи інтерпретації (Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication, 2009, с. 4-7). Однак цими рамками не охоплено специфічних потреб тренерів-перекладачів і дослідників з перекладу.

До структури професійної компетентності магістра з перекладу належать: мовна, інтеркультурна, соціолінгвістична, тематична, технологічна компетентності та інформаційна компетентність міжнародного виробництва.

Значення компетентнісного підходу для підготовки кваліфікованого перекладача, аналіз результатів досліджень вітчизняних і закордон-

них учених щодо структурування його професійної (комунікативної) компетентності, прогнозування можливостей виконання ним фахових функцій у сфері цивільної авіації дозволяє нам виявити складові структури його професійно-комунікативної компетентності. Однак спочатку зробимо уточнення, що переклад – це та сфера професійної активності людини, в якій спілкування перетворюється з фактора, який супроводжує її діяльність, у базову, професійно значущу категорію. Саме тому ми послуговуватимемось поняттями «професійна діяльність» і «комунікативна діяльність» перекладача як синонімами. Для акцентування уваги на важливості спілкування для цієї професії вживатимемо термін «професійно-комунікативна компетентність», розуміємо «інтегративний ресурс, який реалізується вторинною особистістю в умовах ефективної міжкультурної та міжособистісної взаємодії з урахуванням національних цінностей і норм для вирішення фахових завдань шляхом поєднання предметного змісту професії та іншомовних навичок».

З огляду на зазначене та з урахуванням можливості працевлаштування майбутнього перекладача у сфері цивільної авіації, вважаємо, що структура професійно-комунікативної компетентності перекладача авіаційної галузі може бути представлена цілісним інтегративним гнучким поєднанням лінгвістичної, інтеркультурної, інтерперсональної та технологічної компетентностей. Здійснимо опис цих складових та зупинимось на найбільш важливій компетентності, а саме лінгвістичній.

Лінгвістична компетентність поєднує мовну, мовленнєву та текстоутворювальну компетентності. Зокрема мовна компетентність являє собою здатність і готовність суб'єкта перекладацької діяльності здійснювати професійне спілкування двома мовами – рідною й іноземною у літературній формі. Для цього йому необхідні ґрунтовні знання фонетичних, лексичних, стилістичних, граматичних норм обох мов і сформовані навички володіння ними. Тобто, до складу мовної компетентності мають увійти фонетична, лексична, стилістична, граматична компетентності. Водночас зауважуємо, що тривалим є процес оволодіння лексичною компетентністю, оскільки не існує прямої відповідності при перекладі лексем з однієї мови на іншу; існують відмінності щодо використання фразеології, вживання синонімів тощо. Для її засвоєння недостатньо вивчити відповідну систему правил. Необхідна довготривала

мовленнєва практика, практика взаємодії з носіями мови. Важливо майбутньому перекладачеві засвоїти й стилістичну компетентність: сукупність знань про стильові різновиди мови, жанри, засоби їх ідентифікації; уміння послуговуватись цими засобами залежно від ситуації спілкування, особливостей співрозмовників. Оволодіння цією компетентністю, як і лексичною, є непростим процесом, оскільки уміння інтерпретувати думку як вихідною, так і цільовою мовами не може бути сформоване винятково лише на базі знань із стилістики. Для цього необхідна довготривала мовленнєва практика і практика перекладу, яка дозволить у подальшому елементи стилістики використовувати автоматично. Майбутньому перекладачеві важливо знати, що стилістика жанру складається з певного стилістичного інваріанта, характерного для всіх текстів цього типу, допускає варіативну частину, зумовлену авторською концепцією конкретного тексту. Знання стилістичного інваріанта, або, як його ще називають – жанрово-стилістичної доміанти, є неодмінною умовою успішного виконання перекладачем своєї функції.

Формування мовної компетентності у майбутніх перекладачів передбачає також засвоєння знань про графічні та типографські особливості відтворення мови, про специфіку використання в спілкуванні ідіоматичних структур, а також розвиток чутливості до змін в мові та розвитку мов, що є надзвичайно важливим для реалізації перекладачем креативної функції. Таким чином, мовна компетентність є інтегрованим комплексом різнорівневих знань мовних норм, умінь їхнього функціонального використання в усних і писемних комунікативних актах із застосуванням адекватних стратегій і тактик мовної поведінки та здатностей мовця коректно розуміти інформацію, що передається йому вербальними засобами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Мовленнєва компетентність майбутнього перекладача тісно пов'язана з мовною, оскільки мовлення – це мова в дії, використання певної системи кодів у спілкуванні. Вона формується і виявляється в чотирьох видах мовленнєвої діяльності як рідною, так й іноземною мовами: говорінні, аудіюванні, читанні, письмі. Це обізнаність перекладача із закономірностями породження і сприйняття на слух текстів рідною та іноземною мовами; лінгвістичними засобами побудови і презентації різножанрового підготовленого та непідготовленого логічного і діалогічного

ного мовлення; композицією та лексико-граматичними засобами побудови текстів різної жанрово-стильової спрямованості обома мовами; володіння вміннями розуміти на слух основні ідеї, загальний зміст і деталі різножанрового матеріалу іноземною мовою; адекватно реагувати на відповіді та пропозиції інтерлокуторів і продукувати іноземною та українською мовами власні підготовлені та непідготовлені тексти в різних форматах відповідно до функціонально-стильової спрямованості дискурсу; ідентифікувати необхідну інформацію та розуміти зміст вихідного тексту в різних видах читання (ознайомлювальному, навчальному, вибірковому/переглядовому) з використанням усіх форм читання (вголос, мовчазне, змішаний тип); продукувати чіткі за змістом і логічною побудовою тексти, лінгвістичне оформлення яких відповідає стилістичним нормам обох мов, вирізняється лексичним багатством і різноманітністю граматичних форм і конструкцій.

Сформованість мовної та мовленнєвої компетентностей є передумовою набуття майбутнім перекладачем і текстоутворювальної компетентності. Однак процес її формування є дещо інакшим, аніж створення тексту з використанням однієї мови, коли діапазон вияву творчих здібностей мовця є значно ширшим і сам процес є не завжди регламентований певними умовностями. Крім того, під час спілкування однією мовною системою повідомлення, що відправляється й отримується, має здебільшого стійке значення, яке співрозмовники інтерпретують однаково. І явище когнітивного дисонансу для таких ситуацій є не типовим. У процесі «одномовного» спілкування інваріантність повідомлення, яке передається, і яке отримується, забезпечується тим, що обидва комуніканти користуються однією і тією ж мовною системою, з однаковим набором одиниць з більш-менш стійким значенням, яке вони однаково інтерпретують. Створення тексту під час перекладацької діяльності є складним процесом. Спочатку суб'єкт цієї діяльності бере участь у вербальному спілкуванні вихідною мовою, тобто є рецептором (Комиссаров, 2002) оригіналу. Вихідний текст осмислюється, аналізується й на його основі створюється текст мовою перекладу, який за своїми функціональними, структурними, смисловими, стилістичними характеристиками є повноцінним заміщенням оригіналу. А для того, щоб це відбулось, перекладачеві необхідні відповідні знання й особли-

ві вміння: щодо об'єднання мовних актів на вихідній мові (ВМ) та на мові перекладу (МП), пошуку еквівалентних одиниць в МП, зокрема це стосується усного синхронного перекладу. Для цього необхідні неабиякі спеціальні знання, досвід й розвинені комунікативні здібності, оскільки в процесі текстотворення мовою перекладу фахівець утверджує комунікативну рівність двох відрізків тексту в різних мовах. Зауважимо ще й таке: комунікативна діяльність перекладача ускладнена тим, що він створює одне повідомлення на основі текстів двох мов, які можуть відрізнятися за формою, за змістом, що зумовлено відмінностями мов. А тому значущість текстоутворювальної компетентності для формування професійно-комунікативної компетентності майбутнього перекладача полягає в тому, що різномовні тексти стають комунікативно рівнозначними у процесі взаємодії суб'єкта й об'єкта перекладацької діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- EMT expert group (2009). *Competences for professional translators, experts in multilingual and multimedia communication*. Brussels.
- Зеєр Э.Ф. (1998). *Личностно-ориентированное профессиональное образование*. Екатеринбург.
- Зеєр Э.Ф. (2000). *Психология личностно-ориентированного профессионального образования*. Екатеринбург.
- Комиссаров В.Н. (2002). *Современное переводоведение*. М.: «ЭТС».
- Комиссарова Н.В. (2003). *Формирование профессионально-коммуникативной компетентности будущих переводчиков*: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Екатеринбург.
- Миньяр-Белоручев Р.К. (1996). *Теория и методы перевода*. М.: Московский лицей.
- Миньяр-Белоручев Р.К. (1999). *Как стать переводчиком*. М.: Готика.
- Підручна З.Ф. (2008). *Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів*: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль.
- Попова О.С. (2017). *Теоретико-методичні засади професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти*: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Одеса.
- Сафонова В.В. (1991). *Социокультурный подход к обучению иностранных языков*. М.: ВШ интернэшнл.

Сафонова В.В. (1996). *Изучение языков межкультурного общения в контексте диалога культур и цивилизаций*. Воронеж: Истоки.

Халева И.И. (1999). Подготовка переводчика как «вторичной языковой личности». *Тетради переводчика*. 24. 63-84.

Н. БЕЛОУС

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СТРУКТУРЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ПЕРЕВОДЧИКА АВИАЦИОННОЙ ОТРАСЛИ

Аннотация. В данной статье обоснована и определена структура профессиональной компетентности по формированию профессионально-коммуникативной компетентности будущего переводчика авиационной отрасли. Структура профессионально-коммуникативной компетенции переводчика в авиационной отрасли может быть представлена гибкой комбинацией языковых, межкультурных, межличностных и технологических компетенций.

Ключевые слова: компетентностный подход, профессиональная компетентность, переводчик авиационной отрасли, профессионально-коммуникативная компетентность, лингвистическая компетентность.

N. BELOUS

PROBLEMS OF DEFINING THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE TRANSLATER OF THE AVIATION INDUSTRY

The paper considers the fact that the formed communicative competencies important for various specialties. The author justifies the professional communication of the translator on the basis of three components: interlingual, intercultural and interpersonal. To contemplate the significance of a competent approach for the training of qualified translators in the field of civil aviation, an analysis of the results is carried out pertaining to the studies performed by Ukrainian and foreign researchers on professional (communicative) competence.

Key words: aviation area, communicative competence, competency-based approach, translator, professional training, professionally oriented qualities, communicativeness competent approach, aviation translator, civil aviation, professional and communicative competence.

N. BILOUS

PROBLEMS OF DEFINING THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE OF THE FUTURE TRANSLATER OF THE AVIATION INDUSTRY

The paper considers the fact that the formed communicative competencies are important for various specialties constituting an important component of the diagnostic apparatus/ criteria for assessing the levels of formation of the professional and communicative competence of future translators in the aviation industry. The author justifies the professional communication of the translator on the basis of three criteria: practical I, theoretical and communicative. The definition of “criterion” in the aviation industry is specified. This is a set of pronounced features of the pedagogical process, which allows for a qualitative assessment of the current pedagogical phenomenon. The theoretical, practical and communicative criteria are singled out, which is determined by the composition of subcompetence, which are components of professional communication competence and the result of its formation. The main indicators of the theoretical criterion is the system of knowledge are outlined based on the knowledge component of each subcompetence: the functions and structure of the language; linguistic norms, specific usage in communication and idiomatic structures; key concepts and terminology of linguistics; peculiarities of translation activity; subject and tasks, the basic concepts of theory; lexical-grammatical features of the translation of texts of different genres; methods of translation of terms; peculiarities of subject-matter translation, topical problems of translation studies; individual psychological peculiarities of a person, which determine the specificity of the choice of means and strategies of communication, etc.

Considering the above and taking into account these indicators, the author proves that the *criteria, indicators and levels of formation of the professional and communicative competence of future translators* in the aviation industry can be represented and described by combination of elementary (low), productive (average) and reference (high) levels.

The linguistic competence of the future translator is closely related to the language and is defined as the system of linguistic knowledge possessed by native speakers of a language. It is distinguished from linguistic performance, which is the way a language system is used in communication. The author introduces this concept as the one closely connected with generative grammar, where it has been widely adopted and competence is the only level of language that is studied.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2020.